

Світлана БУХАЛЬСЬКА,
здобувач Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих АПН України

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті зазначено актуальність і доцільність впровадження компетентнісного підходу як засобу модернізації змісту вищої медичної освіти, проаналізовано наукові дослідження та публікації, визначено сутність понять «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід», що передбачає підвищення професійної та педагогічної кваліфікації викладачів і підготовки студентів медичних закладів до професійної діяльності.

Ключові слова: медична освіта, компетентність, компетенція, компетентнісний підхід.

В статье определено актуальность и целесообразность компетентного подхода как средства модернизации высшего медицинского образования, проанализировано научные достижения и публикации, определено сущность понятий «компетентность», «компетенция», «компетентный подход», что предусматривает повышение профессиональной и педагогической квалификации преподавателей и подготовки студентов медицинских учебных заведений к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: медицинское образование, компетентность, компетенция, компетентный подход.

In the article the urgency and expediency of the competent method introduction as the method of the high medical education modernization content were mentioned, scientific researches and publications were analyzed, the meanings of the terms «competenc», «competency», «competent method of approach» were defined, which provides the professional and pedagogical lecturers qualification rise and the preparation of the medical institutions students for the professional activity.

Key words: medical education, competence, competency, competent method of approach.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком модернізації системи вищої медичної освіти є необхідність підвищення якості підготовки медичних і фармацевтичних кадрів, а також підвищення професійного рівня викладачів, розвитку їх педагогічної компетентності в умовах вищого медичного навчального закладу відповідно до вимог, цілей і завдань національної освіти як складової європейського освітнього простору. З метою поступального розвитку вищої медичної освіти на засадах євроінтеграції та її реформування відповідно до потреб медичної галузі була схвалена Концепція розвитку вищої медичної освіти в Україні (2007). Дана концепція спрямована на підвищення якості підготовки медичних і фармацевтичних фахівців, вирішення кадрових

проблем галузі, забезпечення конкурентоспроможності випускників вищої медичної школи на вітчизняному та міжнародному ринках праці. Серед очікуваних результатів передбачається реалізація системи безперервного професійного розвитку медичних і фармацевтичних кадрів та підтвердження їх професійної компетентності.

Нині актуальним у сфері вищої освіти є компетентнісний підхід, який спрямований на досягнення кінцевої мети освіти: перехід від теоретичних знань до фахової компетентності. На жаль, серед випускників вищих медичних навчальних закладів не передбачено медико-педагогічний компонент, який надалі б здійснював професійну підготовку медичних працівників. Отож, є певні кадрові проблеми щодо науково-педагогічних працівників вищих медичних навчальних закладів.

Для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищої медичної школи важливим є обізнаність та вміння педагогічних працівників ефективно застосовувати науково-педагогічні підходи до організації навчання, тобто бути професійно та педагогічно компетентним. Тому виникла потреба у визначенні поняття, видів, складових педагогічної компетентності викладачів вищих медичних навчальних закладів щодо здійснення компетентнісного підходу до підготовки молодших медичних спеціалістів, їх ключових компетенцій.

Аналіз досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага проблемі компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього фахівця, а також оволодінню основами педагогічної майстерності та творчості, розвитку педагогічної компетентності викладачів вищої школи. Так, І.А.Зязюн визначив компетентність у соціально-педагогічному контексті, як екзистенціальну властивість людини, продукт власної життєтворчої активності; Е.Ф.Зеєр увів поняття «полівалентна професійна компетентність»; І.А.Колесникова стверджує, що педагогічна компетентність є інтегральною професійно-особистісною характеристикою, яка зумовлює готовність і здатність виконувати педагогічні функції відповідно до норм, стандартів, вимог; Н.В.Кузьміна розглядає професійну компетентність педагога як його обізнаність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування іншої людини; А.К.Маркова визначає компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії; Е.І.Рогов ототожнює педагогічну компетентність із професіоналізмом педагога; Є.І.Сахарчук пропонує термін «компетентність фахівця сфери освіти»; В.В.Сериков переконує, що компетентність проявляється в здатності встановлювати зв'язки між педагогічними знаннями і ситуацією розвитку; В.А.Сластьонін сприймає педагогічну компетентність через поняття педагогічної рефлексії; емоційної стійкості; врахування індивідуальних особливостей, схильностей, характеру педагога; позитивного ставлення до праці тощо.

Незважаючи на те, що окреслені проблеми педагогічної компетентності, зокрема професійний та особистісний компонент педагога-вчителя

загальноосвітніх середніх навчальних закладів достатньо ґрунтовно досліджувались у працях багатьох відомих вчених-педагогів, на сьогодні актуальною залишається потреба у вивченні компетентнісного підходу у вищій медичній освіті.

Мета даної статті: розглянути застосування компетентнісного підходу в системі вищої медичної освіти як один із засобів підвищення фахової та педагогічної кваліфікації викладачів і, як наслідок, належної професійної підготовки студентів медичних ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та світових інтеграційних процесів, коли вирішальними факторами успішного розвитку суспільства стає досягнення порозуміння і домовленостей як на державному рівні, так і на рівні діяльності кожної установи, толерантне ставлення до іншого, все більшого значення набуває *психологічна та педагогічна компетентність людини*. Нині переваги віддаються фахівцям, які розуміються у психологічних особливостях людей, орієнтуються у сучасних досягненнях науки і практики, володіють методами наукового дослідження, різноманітними інтерактивними технологіями навчання; засобами і методиками професійно-творчого розвитку і саморозвитку, уміння навчатися упродовж життя [10, с.193]. У сучасній науковій літературі розглядається значна кількість понять, що визначають і характеризують рівень розвитку і професійного становлення педагога, його готовність і здатність до здійснення творчої педагогічної діяльності. Зокрема, «компетентність», «обізнаність», «майстерність», «досвідченість». На нашу думку, зазначені поняття дають можливість прослідкувати фаховий ріст викладача в процесі його педагогічної діяльності. У даному випадку «компетентність» виступає як базове поняття в оновленні змісту навчання, що поєднує знання, вміння, навички й інтелект як складові освіти. Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Саме необхідність допомогти студентам навчитись правильно вирішувати ті чи інші проблеми у певних ситуаціях (навчальних, життєвих, професійних) – спонукала до застосування компетентнісного підходу в освітньому просторі.

З'ясуємо зміст поняття «компетентність», яке водночас є багатогранним і неоднозначним. Поняття «компетентність» має іншомовне походження.

У словнику іншомовних слів компетентність [від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний] – трактується як поінформованість, обізнаність, авторитетність» [11, с.282]. У словнику «Професійна освіта» компетентність визначена як сукупність знань й умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [8].

Компетенцію (лат. *competentia*, від *competere* – взаємопрагну; відповідаю, підходжу) – розглядають як: коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [11, с.282].

Компетентним [лат. *competens* (*competentis*) – відповідний, здібний] – 1) називають того, який має ґрунтовні знання в певній галузі; тямущий; 2) який має певні повноваження; повновладний [12, с.411].

Компетенція відповідно до європейського контексту включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті) [10, с.199].

Дати визначення, пояснити поняття «компетентність» спробували ряд вчених-педагогів. На думку І.А.Зязюна, «компетентність, як властивість індивіда, існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей» [4, с.17].

За Б.С.Гершунським – категорія «професійна компетентність» визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, його мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним відношенням до справи [2, с.4].

А.К.Маркова розглядає компетентність як «володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції» [6, с.31]. У своїх дослідженнях науковець виділяє такі види професійної компетентності:

- *спеціальна компетентність* – володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

- *соціальна компетентність* – володіння спільною (груповою кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

- *особистісна компетентність* – володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

- *індивідуальна компетентність* – володіння прийомами саморегуляції розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, непадвладність професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю [6, с.34].

Сформованість зазначених компетентностей у викладача вищої професійної школи свідчить про становлення його як фахівця й особистості, про самодостатність, «зрілість людини в професійній діяльності» (А.К.Маркова).

Попередній аналіз науково-педагогічної літератури та енциклопедичних джерел дає можливість синтезувати досліджений матеріал і визначити складові професійної компетентності викладача та випускника вищого навчального закладу, які є інваріантними для будь-якого фахівця. Це:

- *громадянська компетентність* – це обізнаність у питаннях сучасного суспільно-політичного життя, власні погляди та позиція щодо політичних, економічних, соціальних проблем; дотримання громадянських обов'язків у межах державних інституцій; здатність до активного, відповідального та ефективного виконання громадянських прав та обов'язків задля розвитку демократичного суспільства, патріотизм;

- *загальнокультурна компетентність* – це здатність дотримуватись загальноновизнаних життєвих цінностей, що визначається духовно-ціннісними орієнтирами особистості, її гуманістичним світоглядом, моральними та етичними принципами; вміння шанувати й оберігати найважливіші досягнення національної та світової культури; глибоке знання рідної та іноземних мов;

- *функціональна (діяльнісна) компетентність* – це вміння застосовувати раніше набуті знання у навчанні, професійній діяльності та житті загалом; здатність адаптуватися до стрімких технологічних змін, зростаючих потоків інформації; розуміння необхідності професійної мобільності; використання джерел інформації; комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління; планування, контроль та самооцінка професійної діяльності;

- *мотиваційна компетентність* – це накреслення власних цілей, проектування, професійне навчання, вміння досягати успіху в житті, самореалізація, самоствердження.

Під «педагогічною компетентністю» розуміють особистісні можливості викладача ефективно реалізовувати цілі навчально-виховного процесу, які базуються на знаннях педагогічної теорії, вмінні застосувати їх у практичній діяльності. Педагогічна компетентність поєднує теоретичну і практичну готовність викладача до здійснення ним педагогічної діяльності та є проявом найвищої форми майстерності та особистим надбанням.

Основними елементами професійно-педагогічної компетентності за Н.В.Кузьміною є:

- *спеціальна компетентність* – наявність глибоких знань із дисципліни, що викладається, набута кваліфікація, досвід роботи;

- *методична компетентність* – формування знань, умінь і навичок, володіння різними методами навчання;

- *психолого-педагогічна компетентність* – володіння педагогічною діагностикою, знання вікової психології, психології міжособистісного і педагогічного спілкування;

- *диференційно-психологічна компетентність* – у сфері мотивів, здібностей, спрямованості тих, хто навчається, уміння виявляти особистісні особливості, визначати і враховувати емоційний стан людей, уміння грамотно будувати взаємовідносини;

- *аутопсихологічна* – уміння усвідомлювати рівень власної діяльності, своїх здібностей, уміння бачити причини недоліків у своїй роботі, прагнення до самовдосконалення [5, с.56].

До найважливіших педагогічних компетенцій, на розвиток яких має спрямовуватися підготовка викладача вищого навчального закладу

непедагогічного профілю, С.О.Сисоєва рекомендує віднести: *соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові, професійні* [10, с.199].

Отже зміст поняття «компетентність» є досить широким і різнотиповим. Тому при окресленні пріоритетності в компетентності виділяють поняття «ключові компетентності», або «компетенції» — дослівно добра обізнаність із чимось (Сучасний тлумачний словник української мови) [12, с.411]. Ключові (базові) компетенції є багатокомпонентними, поліфункціональними, надпредметними і міждисциплінарними; охоплюють особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні уміння. За твердженням Н.М.Бібік ключові компетенції пов'язують воедино особистісне й соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльностей, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони...виявляються в конкретній справі чи ситуації. Ключові компетенції мають рухливу і перемінну структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі [1, с.48].

Загальновизнаним є поділ компетенцій на *загальні* та *професійні (спеціальні)*. Загальні компетенції – це ті, які необхідні для успішної діяльності як у професійній, так і позапрофесійній сферах, наприклад, уміння працювати з літературою, використання інформаційних джерел, культура спілкування, ораторські здібності. Професійні або спеціальні компетенції – це ті, які необхідні для здійснення професійної діяльності. Вони поділяються на *діяльнісні компетенції* (наприклад, підготувати і провести заняття з конкретної теми, зібрати дані про пацієнта, надати йому невідкладну допомогу) та *особистісні компетенції* (особистісні якості, наприклад, милосердя, добротність, розрада пацієнта, толерантність, відповідальність до обраної професії тощо).

Необхідність впровадження компетентнісного підходу в освітній процес медичних навчальних закладів обумовлена Радою Європи та Концепцією розвитку вищої медичної освіти в Україні. Досвід країн, які застосовують компетентнісний підхід до змісту освіти, дає можливість простежити спільні тенденції, спроби розробити певну систему компетенцій на різних рівнях змісту. Сукупність компетенцій в освіті в цілому представлена ієрархічною системою, рівні якої складають: *ключові компетенції (базові), загальногалузеві компетенції, спеціальні компетенції*. Компетентнісний підхід у професійній (медичній) освіті спрямований не тільки на професійну діяльність, але й на поведінку, спілкування, формування особистісних якостей спеціаліста, прагнення до самоосвіти. Компетентнісний підхід охоплює різноманітні складові освітньої галузі: дидактичні, естетичні, морально-етичні, мотиваційні, гуманістичні тощо, спрямовані на творчість, виконання, результат.

Одним із головних завдань професійної освіти є формування ключових компетенцій, які необхідні для будь-якої професійної діяльності. Експерти Ради Європи вказують на ключові компетенції, які повинні набути сучасні випускники вищих навчальних закладів професійної освіти:

соціальні компетенції – брати участь у прийнятті спільних рішень, функціонуванні та покращенні демократичних інститутів, урегульовувати конфлікти ненасильницьким шляхом;

комунікативні компетенції – толерантність, вміння спілкуватися;

міжкультурні компетенції – розуміння відмінностей, розуміння один одного, здатність жити з людьми різних культур, мов, релігій;

інформаційні компетентності – володіння комп'ютерною грамотністю, здатність оволодіти новими технологіями в професійній галузі;

навчальна компетентність – здатність навчатися протягом усього життя, що є основою безперервної професійної освіти [9, с.69].

Аналіз вищезазначених складових компетенції дає можливість визначити орієнтовний перелік базових, якими повинен володіти випускник вищого медичного закладу: *комунікативність, адаптованість, мобільність, зібраність, колегіальність, самостійність, відповідальність, толерантність, самосвідомість, самооцінка, конкурентноспроможність.*

Рівень сформованості педагогічної компетентності викладача вищої школи визначається оцінкою якості знань студентів з окремих дисциплін, рівнем їх вихованості, сформованості ціннісних життєвих орієнтирів.

Вища медична освіта за всіма ознаками належить до вищої професійної, яка завершується отриманням певної професійної кваліфікації відповідно до напрямку підготовки й освітньо-кваліфікаційного рівня. Однак функціонування медичної освіти і тенденції її розвитку не можна розглядати відокремлено від світового контексту розвитку системи охорони здоров'я та системи загальної освіти, особливостей системи охорони здоров'я тієї чи іншої країни, а також специфіки самої медичної освіти [7].

Впровадження компетентнісного підходу як засобу модернізації змісту вищої медичної освіти зумовлює визначення конкретного переліку і змісту ключових компетенцій випускників вищих медичних навчальних закладів, які вказані в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця; встановлення відповідності базових компетенцій із професійно-орієнтованими дисциплінами; відбору змісту дисциплін, що забезпечить формування і розвиток компетентностей; розробки системи контролю за їх формування [3, с.47]. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого медичного навчального закладу узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі системи охорони здоров'я і вимоги до його професійної компетентності. Тому перед вищими навчальними медичними закладами постає завдання в певній мірі оновити зміст науково-методичної роботи з педагогічними кадрами і надати увагу проблемі формування змісту професійної (медичної) освіти на засадах компетентнісного підходу як науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Висновок

Підсумовуючи, зазначимо, що

- впровадження компетентнісного підходу у вищій медичній школі є одним із важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти;
- професійна компетентність майбутніх медичних працівників є показником професіоналізму та фахової майстерності, основою формування яких є базова медична освіта;
- в професійній (медичній) освіті компетентнісний підхід реалізується через ключові компетенції;
- перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що він передбачає належну готовність випускника до майбутньої професійної діяльності та відповідно високу фахову, педагогічну компетентність викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: К.І.С., 2004. - 112 с.
2. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе образования ценностей и целей образования / Б.С.Гершунский // Педагогика. - 2003. - №10. - С. 3-7.
3. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І.І.Драч // Проблеми освіти. - 2008. - № 57. - С. 44-47.
4. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А.Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. - К.: Глухів: РВВ ГАПУ, 2005. - С.10-18.
5. Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / Н.В.Кузьмина. - М.: Рос. акад. управления, 1993. - 73 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. - М., 1996. - 308 с.
7. Поляченко Ю.В. Медична освіта у світі та в Україні / Ю.В.Поляченко [та ін.]. - К.: Книга плюс, 2005.
8. Професійна освіта: словник / [уклад. С.У.Гончаренко та ін.]; за ред. Н.Г.Ничкало. - К., 2000. - 380 с.
9. Радзівська І.В. Формування професійної компетентності медичних сестер / І.В.Радзівська // Проблеми освіти. - 2008. - № 57. - С. 69-73.
10. Сисоєва С.О.Формування психолого-педагогічної компетентності студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції: зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції, 22-24 квітня, 2009 р., Київ - Житомир / за ред. В.Кременя, Т.Лєвовицького, С.Сисоєвої. - К.: КІМ, 2009. - 800 с.
11. Словник іншомовних слів / [уклад. С.М.Морозов, Л.М.Шкарапути]. - К.: Наук. думка, 2000. - 680с. - (Словники України).
12. Сучасний тлумачний словник української мови. 65000 слів / за заг. ред. В.В.Дубічинського. - Х.: Школа, 2006. - 1008 с.

